

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE TELEVİZYON YAYINCILIĞININ GELİŞİMİ: GELECEĞE İLİŞKİN DÜŞÜNCELER

Yrd. Doç. Dr. A. Oğuz ÜNLÜER*

ÖZET

Etkili bir toplumsal iletişim aracı olma özelliği taşıyan televizyon günümüzde ilgi sınırlarını toplumsalın ötesine genişleterek “küreselleşme” olgusunun uluslararası taşıyıcısı / yayıcısı konumuna ulaşmıştır. Tecimsel yayıncılığın ağırlıklı olduğu bu gelişim, ulusal düzeyde yayın yapan televizyonların yayın amaç ve içeriklerini de büyük ölçüde etkilemektedir. Tecimsel yayıncılık karşısında kamu yayıncılığı giderek gerilerken televizyon izleyicisinin müşteri mi, toplumsal yaşama katılmak için televizyondan talepleri olan birey mi olduğu yönündeki tartışma giderek keskinleşmektedir. Bu çalışmada, yukarıda dile getirilmeye çalışılan düşünceler ekseninde televizyon yayıncılığının - tarihine de göndermeler yapılarak - eleştirel bir analizinin yapılması amaçlanmış, olası gelişmeler göz önüne alınarak, ulusal düzeyde ileriye yönelik bir televizyon örgütlenmesinin nasıl bir çatı altında düzenlenebileceğine ilişkin görüşler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İnsanların neden iletişimde buldukları sorusuna verilen bir yanıtta “iletişim olgusunun oluşmasını sağlayan kaynaktaki ilk önce bilmek isteme merakı vardır. Bu bilmek isteme merakı, insan varlığının doğal ve ussal yapısında kendiliğinden öncel olarak varolan bir yetidir. Bir başka deyişle bu yeti, doğuş ile birlikte inne / öncel olarak ortaya çıkar” denilmektedir (Yenişehirlioğlu, 1981:12). Ancak bu yaklaşım daha çok insanın neden iletişime açık olduğu sorusunu yanıtlar gibidir. Bir başka yazar konuya ilişkin düşüncesini “amaçlı olarak etkilemek, değiştirmek için iletişim kurarız” sözleriyle açıklamaktadır (Berlo, 1960:12). Kuşkusuz bu soruya verilebilecek pek çok farklı yanıt vardır. Ancak bu çalışmada amacımız sorunun herkesi tatmin etmeye yönelik bir yanıtını bulmak değil, soruyu iletişimin bir alt alanına, kitle iletişiminde taşıyarak bir kitle iletişim aracı olan televizyonu sorgulamaya araç yapmaktır.

---

* Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi

Alıntıladığımız birinci yanıtta dile getirilen “bilmek isteme merakı” iletişimde alıcı konumda bulunanı açıklamaya daha eğilimliyken ikinci alıntıda dile getirilen “amaçlı olarak etkileme, değiştirme” ifadeleri kaynağın yapı ve özelliklerine uymaktadır. Kitle iletişiminin, (konumuz özelinde televizyon yayıncılığının) yapı ve işleyişine bakıldığında, aracın ağırlıklı olarak kaynak (1) özelliklerini taşıdığını; teknik olarak yansıma sürecinin işleminin mümkün olmasına karşılık uygulamada bu sürecin gecikmeli işlediğini, hatta neredeyse işlemediğini ileri sürmek olanaklıdır. Yazının ilerleyen bölümlerinde bu düşünceyi destekleyecek değerlendirmelerin yer alacağını belirterek konuyu tartışmaya açmadan televizyonun izleyicilere neden ileti gönderme gereksinimi duyduğu üzerinde durmak istiyoruz. Daha kısa ve bir soru biçiminde formüle edilecek olursa; televizyon izler kitleye birtakım iletiler göndermeye neden isteklidir ?

YAPI, İÇERİK VE ÖZGÜRLÜKLER SORUNU

Bu sorunun yanıtı kitle iletişim araçlarının toplumda örgütlenme biçimi ve sahiplik konularıyla yakından ilişkilidir. Kapitalist toplumsal örgütlenme biçimlerinde televizyonun iki türde örgütlendiği ve işletildiği görülmektedir. Birincisi, özel mülkiyet elinde tecimsel amaçlı televizyon yayıncılığı iken diğeri kamu yayıncılığı olarak tanımlanan televizyon yayıncılığıdır (2). Kısaca tecimsel yayın olarak bilinen televizyon yayıncılığının birincil ve belki de tek amacı kazanç sağlamaktır denilebilir (3). Bu yayıncılık türünde televizyon kuruluşu reklamlarla ürünleri izleyiciye empoze ederken, ulaştığı izleyici kitlesini de reklam verenlere pazarlayarak kazanç elde eder. Kamu yayıncılığı ise halkın bilgilenme, haber alma, eğlenme gibi gereksinimlerini karşılamaya yönelik olarak oluşturulmuş tarafsız(!) kamusal kuruluşlar eliyle gerçekleştirilir. Söz konusu ikili yapı başlangıcından günümüze süregelen bir tartışmanın da temelini oluşturmaktadır. Özel sektör mülkiyetindeki televizyon kuruluşları özgürlükçü yayıncılığın temsilcisi sayılırken, kamu yayıncılığı yapan televizyonlar siyasi iktidarın borazanı olarak nitelenmekte, izleyicilerin siyasi iktidarların istek ve beklentileri yönünde manipülasyonu için kullanılan araçlar biçiminde suçlanmaktadır. Bu ikili yaklaşım özel televizyonlar adına “ halka istediğini verme” şeklinde tanımlanırken kamu yayıncılığının halka “ihtiyacı olduğu sanılanı ” verme söylemiyle dile getirilmektedir (Erdoğan, 1997: 289).

Gerçekte bu değerlendirmelerin yapaylığını birkaç noktadan ileri sürmek mümkündür. Özel mülkiyet elindeki televizyon kuruluşlarının mülkiyet sahiplerinin değil de toplumun bütününe içerecek çıkar ve özgürlükleri savunduğu görüşü kuşkuludur. Mülkiyet nedeniyle özel teşebbüsün ekonomik ve siyasal çıkarlarını koruma yönünde bir sorumluluk taşıyan televizyon kuruluşları bu sorumluluğu izleyici kitlelere karşı duymazlar. İzleyicilerin bu kuruluşlara karşı yaptırım gücü yoktur. Eğer bu anlamda bir güçten söz edilebilirse bu ancak izlememe özgürlüğü

olabilir. Üstelik yukarıda da belirtildiği gibi bu kuruluşlar “ halkın istediklerini ” verdiklerini savunarak bu sorumluluktan kurtulurlar ve ortada bir sorun varsa istemekten dolayı bu sorunun yaratıcısı da izleyiciler olurlar (Erdoğan, 1997:287). Öte yandan “halkın isteği” söylemi de kulağa hoş gelmekle birlikte kuşkulu bir söylemdir. Bilindiği gibi halkın ne istediğinin yapılan araştırmalarla belirlendiği ileri sürülür. Ancak yapılan araştırmaların gerçekten halkın isteklerini belirlemeye mi, yayımlanan programların başarı düzeyini ölçerek reklamların hangi kanal ve programlara yönleneceğine karar verilmesinde yardımcı olmaya mı yönelik olduğu tartışmalıdır.

Tecimsel televizyon yayıncılığının üzerinde durulması gereken bir başka iddiası ise izleyicilere seçenekler sunması ve böylece kamu televizyon yayıncılığına oranla daha geniş özgürlükler tanınmasıdır. Kuşkusuz çok sayıda kanal ve nicelik olarak çok fazla program sunumu bu iddiayı destekler niteliktedir. Ancak, kuruluşlar arası rekabet- uygulamada -farklılaşmadan çok benzeşmeyi getirmektedir. Kuruluşların televizyon diliyle rating alan programları kopya etmeleri ya da benzerlerini üretmeleri ile gözlenebilen bu durumun Türk özel televizyonlarında talk show’lar, spor magazin programları gibi pek çok örneği bulunmaktadır. Benzer durumun, tematik olarak nitelenebilecek müzik yayını yapan kanallarda da yaşandığı ileri sürülebilir.

Tecimsel yayıncılığın karşısında bir seçenek olarak görülen kamu yayıncılığının gerçekten bir seçenek olup olmadığı - en azından kuramsal düzeyde - tartışmaya açık olmakla birlikte yapı ve işleyiş açısından özel televizyon yayıncılığından önemli farklılıklarının olduğu bir gerçektir. Öncelikle kamu yayıncılığının birincil amacı kazanç elde etmek değildir. Dolayısıyla medya işlevleri olarak bilinen “ haber sağlama, bilgilendirme, toplumun çevreyle ve birbiriyle ilişkilerini düzenleme, kültürün iletimi, eğlendirme ” gibi çeşitli işlevleri özel girişime oranla daha dengeli biçimde yerine getirebilmektedir (Severin ve Tankard, 1994:511-514). Ancak asıl farklılık kamu yayıncılığının mülkiyetinin bu amaçla oluşturulmuş kuruluşlar elinde bulunmasıdır. Gerçekte içerik ve işleyişle ilgili farklılıkları yaratan temel faktör de budur. Başlangıcından bu yana özel ve kamu yayıncılığı arasındaki çekişme bu durumdan kaynaklanır. İki sistem arasındaki yayın anlayışı farklılığı ve egemenlik mücadelesi başlangıçta kamu yayıncılığı yönünde önemli destekler bulmuştur. Köklü bir devlet geleneği bulunan Avrupa ülkelerinde televizyon yayıncılığı bir kamu hizmeti olarak kabul edilmiş ve televizyon örgütlenmesi de bu anlayış paralelinde gerçekleşmiştir. Bu örgütlenme biçiminin gerekçesi Alman anayasa mahkemesince (1971) şöyle açıklanmaktadır (Noam, 1991:80):

“Televizyon teknolojisindeki gelişmenin bir sonucu olarak, geniş etkileri ve olanakları ile kitle iletişim alanının en güçlüsü olan

televizyon yayıncılığı, tek yönlü propaganda gibi bir kötüye kullanma tehlikesi nedeniyle, özgürlük adına Pazar güçlerinin eline bırakılamaz”.

Bu düşüncenin yalnızca Almanya’ya özgü olmadığını ve çok daha gerilere gittiğini göstermek bakımından benzer bir değerlendirmenin (SKYES Komisyonu Raporu) yirmili yıllarda İngiltere’de radyo yayıncılığıyla ilgili olarak yapıldığını belirtmek yararlı olacaktır (Mutlu, 1987:201).

Avrupa’da yukarıda dile getirilmeye çalışılan yaklaşım çerçevesinde yapılan kamu yayıncılığı örgütlenmesi, televizyondan “eğitim ve kalkınma” amaçlarına yönelik olarak yararlanmayı hedefleyen gelişmekte olan ülkelere de benzer biçimde geçmiştir. Ancak, demokrasi anlayışının henüz yerleşmediği bu ülkelerde kamu televizyon yayıncılığı öncelikle statükoyu meşrulaştırıcı ve iktidarın gücünü pekiştirici bir işlev üstlenmiştir. Bu bağlamda kamu televizyon yayıncılığının “ iktidarların borazanı” olduğu yönündeki iddialar savunularına önemli dayanaklar sağlamışlardır. Elbette kamu yayıncılığının başlangıçtaki egemenliğini yalnızca Avrupa’da örgütlenme biçiminin örnek alınmasına dayandırmak sağlıklı bir yaklaşım olmayacaktır. Bu konuda bir başka önemli faktör, yayın frekanslarının özel girişimin sınırsız kullanımına sunulamayacak kadar kısıtlı oluşu ve frekansların uluslararası dağıtımının devletler arasında yapılmasıdır. Böylece kamusal nitelik kazanan ülkeye ait frekansların devleti temsilen siyasal iktidarlar tarafından kullanımı son derece kolay ve tartışmadan uzak bir biçimde gerçekleşebilmiştir. Gerçekten de televizyon yayıncılığının içerik ve politikalarına ilişkin ilk tartışmalar toplum içinde bu aracın kullanım biçiminden çok alana ilişkin teknoloji transferi ve uluslararası program akışı ile bunların gelişmekte olan ülkelerdeki olumsuz etkileri gibi konularda olmuştur (4).

TÜRKİYE’DE DURUM

Yukarıda genel çizgileriyle verilmeye çalışılan televizyon yayıncılığının başlangıç dönemine ilişkin yapı ve işleyiş zaman içinde gelişimini sürdürmüş, yapı aynı kalmakla birlikte, teknolojik olanakların da yardımıyla tecimsel televizyon yayıncılığı büyük atılımlar gerçekleştirerek kamu yayıncılığının önüne geçmeyi başarmıştır denilebilir. Özellikle uydu yayıncılığının kullanılabilir duruma gelmesiyle ulusal sınırların televizyon yayıncılığı açısından anlam taşımadığı bir döneme girilmiştir.

Türkiye açısından duruma bakıldığında, TRT eliyle kamu yayıncılığın tekelinin hüküm sürdüğü dönemin yukarıda açıklanmaya çalışılan başlangıç yıllarına ilişkin şablona uyduğu ileri sürülebilir (5). 1990 yılına kadar süren bu tekel, Magic Box / Star 1 adlı özel televizyonun uydu aracılığıyla yurt dışından Türkiye’ye yayın

yapmaya başlamasıyla fiilen sona ermiştir. Bu kanalı izleyen diğer özel televizyon kanallarının yayınlarıyla kamu ve özel olmak üzere ikili televizyon yayıncılığı dönemi başlamıştır. O dönemde yürürlükte bulunan 2954 sayılı radyo televizyon yasasının açıkça ihlali ile başlayan özel televizyon yayıncılığı 1993 yılında yasanın dayanağını oluşturan Anayasanın 133'üncü maddesinin özel televizyon yayıncılığına da izin verecek biçimde değiştirilmesi ve Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi'nin resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmesi ile ortaya çıkan bir yasal boşluk ortamında gelişimini sürdürmüştür. Söz konusu yasal boşluk 13 Nisan 1994 tarihinde çıkarılan 3984 sayılı yasa ile giderilmiş ve ikili sistem yasal bir kimliğe kavuşabilmiştir.

Kronolojik gelişimi kısaca yukarıda verilen televizyon yayıncılığının bugününe yapı ve içerik açısından bakıldığında geçmişten gelen bazı sorunların varlığını sürdürdüğü, bunun yanında bazı yeni önemli sorunların gelişmekte olduğu görülmektedir. Yapısal açıdan, 3984 sayılı yasa ile yeniden özerk hale getirilen kamu yayıncılığının özerliğinin işler hale gelmesini sağlayacak ek düzenlemelerin yapılmamış olması, yasal dayanaktan yoksun olmakla birlikte eski yapının aynen sürdürülmekte olduğunu göstermektedir (6). Süregelen kamu yayıncılığının işleyişinin nasıl olduğu ise deneyimli bir televizyon programcısının şu sözleriyle ayrıntıya girmeye gerek olmaksızın anlaşılabilir. "Ben kamu televizyonundayken siyasi partilerin televizyonlarında çalıştım" (Kırca, 1998).

Özel televizyonlara gelince: televizyon yayıncılığında devlet tekeli yıkarak çok sesliliği getireceği, halkın haber alma hakkını gerçekleştirebilir kılacağı, kısaca demokratik bir toplumun hak ve çıkarlarının oluşumu ve desteklenmesi yönünde işlev göreceği savunulan özel televizyonculuğun, anılan işlevlerini yerine getirebilecek bir yapıda işlev görmediği / görmediği kısa sayılabilecek geçmişlerinden yansıyan bulgulara dayanarak ileri sürülebilir (7). Elbette bu değerlendirmeye ilgili olarak ilk ele alınması gereken özel televizyon kuruluşlarının örgütlenme biçim ve düzeyleridir. 3984 sayılı yasanın 29. maddesine göre özel televizyon kuruluşları anonim şirket olarak kurulurlar. Ancak aynı maddede yer alan, bir kişi veya kuruluşun % 20'den fazla hisse sahibi olamayacağına ilişkin düzenlemenin uygulamada bir geçerliği bulunmamaktadır. Dahası liberal görüşün tekeli reddeden anlayışına rağmen Türk özel televizyonculuğunun bir kaç grubun elinde oligopolcü bir yapıya sahip buldukları bilinmektedir (Gökdağ, 1999:39). Bu durumun nedeni deneyimli bir televizyoncu tarafından " Yasa % 20 hisse sahipliğini zorluyor, ancak ortalama bir televizyon kuruluşunu oluşturabilmek için 80 - 100 milyon doları harcayabilecek sermaye belli. Niye başkalarıyla paylaşsınlar ki ? " şeklinde açıklanmaktadır (Akköprülü, 1998). Bir de bu grupların devletten milyonlarca dolara varan teşvik kredileri ve reklam aldıkları göz önüne alınırsa çokça dile getirilen kamu adına

gözcülük yapma işlevinin gerçeklerden oldukça uzak bir iddia olduğu kolayca anlaşılmalıdır.

Türkiye'de televizyon yayıncılığı alanındaki sorunlar kamu yayıncılığının siyasi iktidarların denetimi altında olması, özel televizyon yayıncılığının da yalnızca ticari amaçları gözetilen bir yapı ve işleyişe sahip olmasından ibaret değildir. Yürürlükteki 3984 sayılı yasanın kendisinden kaynaklanan ve çözümlenmesi gereken sorunlar da bulunmaktadır. Bunlardan biri yasanın üçüncü bölümüyle düzenlenen Radyo Televizyon Üst Kurulu' nun (RTÜK) yapısından kaynaklanmaktadır. Yasa RTÜK'e seçilecek adayların belirlenmesi işlemini siyasi partilere, seçim yetkisini TBMM'ne vermektedir. Böylece TBMM'nde grubu bulunan siyasi partilerin gösterdikleri adaylar arasından meclisce seçilen üyeleriyle üst kurul kamu ve özel televizyon yayıncılığı üzerine bir siyasi vesayet getirmektedir denilebilir. Her ne kadar üst kurulun hukuki, idari ve mali özerkliği bulunması sebebiyle seçilen üyelerin gerçekten bağımsız davranabilecekleri varsayılabilirse de, parti adayları olmalarından dolayı, seçilen üyelerin aday gösterdikleri partilerin üst kuruldaki uzantıları olmaları tehlikesi bulunmaktadır. Kaldı ki üst kurul üyelerinin seçiminde TBMM'nin yetki kullanmasının Anayasaya aykırı olduğu yönünde ciddi savlar da bulunmaktadır. Yasa ile ilgili hazırlıklar sırasında, dönemin DYP milletvekili ve Anayasa komisyonu üyesi Coşkun KIRCA üst kurul üyelerinin TBMM tarafından belirlenmesine iki noktadan karşı çıkarak komisyon raporuna muhalefet şerhi koymuştur. KIRCA'ya göre, Anayasa'nın değiştirilen 133. maddesi özerklik öngördüğünden üst kurul üyelerinin meclisce belirlenmesi Anayasa'nın ilgili maddesine aykırıdır. Ayrıca, meclisin görev ve yetkilerini tanımlayan Anayasanın 87. maddesinde RTÜK üyelerini seçmek gibi bir tanım bulunmaması KIRCA'ya göre ikinci aykırılığı oluşturmaktadır (Aziz, 1994:37-38).

3984 sayılı yasanın yayım ilkelerini belirleyen 4. maddesi televizyon yayıncılığında sorunlara kaynaklık eden bir başka düzenlemedir. Bir ülkede siyasal rejim toplumun kültürel değerleri üzerinde şekillenmiyorsa ve toplumsal tutkal olarak nitelenen kültürü oluşturucu, koruyucu, geliştirici çabalar içinde bulunmuyorsa, bu rejimin uzun ömürlü olması beklenemez (Çeçen, 1984:73). Kuşkusuz bu açıdan televizyon yayıncılığını düzenleyen bir yasada bu konuda bir takım düzenlemelerin bulunması doğru ve gereklidir. Ancak 4. maddede yer alan yayım ilkeleri taşıdıkları muğlak ifadeler bu amaca hizmet etmekten çok kaos yaratmaya elverişlidirler. Örneğin 4. maddenin (b) fıkrasında dile getirilen "toplumun milli ve manevi değerleri " ile (d) fıkrasındaki " genel ahlak, toplum huzuru ve Türk aile yapısı " için konulan ölçütlerin neler olduğu belirsizdir. Homojen bir toplum ve aile yapısından söz edilemeyeceği gibi pek çok alt kültür grubunun var olduğu bir toplumsal ortamda herkes için aynı kabul edilebilen manevi değerlerden söz etmek de olası görünmemektedir. Benzer biçimde (m) fıkrasında sözü edilen " çocukların ve gençlerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimini

olumsuz yönde etkileyebilecek" yayınların belirlenmesi için ölçütler koyma zorluğunun yanısıra kimin hangi programdan ne yönde etkilenebileceğini belirlemek de imkansız görünmektedir. Bir kaç örneği verilmeye çalışılan bu muğlak ifadeler ne yazık ki çoğu kez RTÜK tarafından -televizyon kapatma dahil- çeşitli cezaların verilmesine sebep olmaktadır.

YAKIN GELECEĞE İLİŞKİN OLASI GELİŞMELER

Çağımızı saran küreselleşme olgusunun uluslararası taşıyıcılığı işlevini yüklenen kitle iletişimi aynı zamanda bu yönelişin amaçlarından ilk etkilenenlerdendir. Dolayısıyla yukarıda ele alınan televizyon yayıncılığının Türkiye’de iç işleyişine ilişkin değerlendirmelere bir de uluslararası düzenlemelerin etkilerini katmak gerekmektedir. Türkiye’nin uluslararası organizasyonlara katılma ve küreselleşen dünyada yer alma istekliliği her nedense televizyon yayıncılığı alanında bir içe dönüklük görünümü arz ederek bu konudaki genel politikaları ile bir çelişki yaratmaktadır. Örnekleme gerekirse Türkiye’nin Avrupa sınırötesi televizyon sözleşmesini onaylayarak Avrupa ölçülerine uyumlu bir televizyon yayıncılığı yapma yönündeki taahhüdü Avrupa Birliği’ne girme hedefiyle uyumludur. Ancak 3984 sayılı yasanın düzenlenmesi sırasında pek çok madde Avrupa sınırötesi televizyon sözleşmesinden neredeyse aynen aktarılmasına karşılık yayınların yeniden iletiminin sınırlanamayacağına ilişkin sözleşme hükmü yasaya (sözleşme hükümlerine aykırı olarak) bir yasak biçiminde (md. 26) girmesi açık bir çelişki olarak değerlendirilmektedir. Bu maddeye göre kablolu yayınlar hariç olmak üzere bir televizyon kuruluşunun yayımları yeniden iletim düzeneği oluşturularak tekrar yayınlanamaz. Bu ve benzeri sınırlamalar ulusal kültür ve değerleri savunmak adına haklı bir girişim gibi görülebilir. Ancak geçerliği tartışmalıdır. Bu konuda yapılan bir değerlendirmede kültürel korumacılık adına yapılanlar “fundamentalist” düzeyde ulusçu ve muhafazakar olarak nitelenmekte ve karşı eleştiri şöyle dile getirilmektedir (Mutlu, 1999:155):

“Bir yandan yabancı sermayeye, yabancı kuruluşlara sınırları alabildiğine açmak, hatta bunları bu yönde özendirmek, diğer yandan bunlara - içeri girin ama bir şartımız var, varlığınızın gerisinde yatan yaşam biçimlerinizi, değerlerinizi, normlarınızı, davranış kalıplarınızı sınırlarımızın dışında bırakın - demek mümkündür ama, böyle bir talep boş ve geçersiz olmaktan öteye gidemez”

Bu güncü şartlar içinde ortaya çıkan söz konusu çatışmalar iletişim teknolojisinde ortaya çıkan bazı gelişmelerin televizyon yayıncılığına uygulanabilir hale gelişiyle yakın gelecekte daha da şiddetlenecek gibi görünmektedir. Örneğin, bilgisayar teknolojisi ile artık uygulanabilir olan multimedya uygulamaları televizyon yayıncılığını internet aracılığıyla mümkün kılmaktadır. Üstelik

gelişmeler interaktif bir televizyon yayıncılığının yakın gelecekte yaygın biçimde uygulanabilir duruma geleceğini göstermektedir (8). Teknoloji, uluslararası televizyon yayıncılığında önemli bir sınırlılık olan dil farklılıklarını gidermeye yönelik önemli gelişmeler kaydetmektedir. Belki bir on yıl içinde makine çevirisi (machine translation) yaşantımızda çeşitli şekillerde yer alacak; çeviri yapan telefonlar, çok dilde elektronik posta, yabancı dilde yazılmış mektup ve makaleleri tarayıp çevirisini yapan makineler insanlığın hizmetinde olacaktır (Bahar, 1993:6). Uluslararası yayın yapan televizyon kuruluşları aynı anda çok dilde yayın yapmanın hazırlıklarını sürdürmektedirler. Digital sistemin sağladığı kolaylıklarla televizyon örgütlerinin program arşivlerinin bir çeşit elektronik kütüphaneye dönüştürülmesi ve izleyicinin izleyeceği programı kendisinin seçmesi gündemde bulunan gelişmeler içinde yer almaktadır. Bütün bu gelişmeler yakın gelecekte televizyon yayıncılığı alanında klasik yapının önemli değişimlere uğrayacağını habercisidirler denilebilir.

SONUÇ

Kamu - özel ikili sistemin benimsendiği bir televizyon yayıncılığında, gerek kamu çıkarlarının korunması, gerek yayın içerik ve politikalarının biçimlenmesine etkisi açısından üzerinde önemle durulması gereken konulardan biri, sistemin çatısını oluşturan düzenleme ve denetim kuruluşunun nasıl oluşturulacağı; bu kuruluşun denetim amacıyla temel alacağı ölçütlerin nelerden oluşacağı konusudur. Dünyadaki uygulamalara bakıldığında, her türlü televizyon sisteminde düzenleyici ve denetim yetkisine sahip kuruluşların kamusal nitelikte oldukları görülmektedir. Bir başka deyişle hiç bir toplum televizyon sisteminin düzen ve denetimini serbest piyasanın görünmeyen eline bırakmamaktadır. Öte yandan kamusal nitelik, toplum yönetiminin tepe noktasını oluşturan siyasal iktidarların bu kuruluşların oluşumuna bir şekilde karışmalarına, kuruluşun işleyişine müdahale etmeye çalışmaktan da hiç bir zaman vazgeçmemelerine yol açmaktadır. Oysa demokratik toplumlarda yayın kuruluşlarından beklenen kamu adına siyasal iktidarların uygulamalarının da gözlenmesi ve yapılanlarla ilgili olarak toplumun bilgilendirilmesidir. Basın sektörüne dördüncü güç yakıştırması bu beklentinin açık bir ifadesidir. Ancak bir şekilde siyasal iktidarların müdahale edebileceği biçimde oluşan yapılarda bu görevin beklenmesi açık bir çelişki olarak görülmelidir.

Bu durumda, sorunun yapısal açıdan çözümü için çıkar yolun gerek özel televizyon yayıncılığı sektörünün gerek siyasi gücün etki ve baskılarından bağımsız olabilecek bir üst kurulun oluşturulması olduğu söylenebilir. Bu kuruluş ekonomik ve yönetsel açıdan her türlü baskı grubunun etkisi dışında bulunmalı, ancak, toplumun tüm kesimlerini de temsil edebilecek bir yapıya sahip bulunmalıdır. Böylesi geniş bir taban üzerinde şekillendirilmesi, kuruluşun her türlü baskıya direnmesini sağlayabileceği gibi baskılar karşısında toplum tarafından

desteklenmesini de kolaylaştırabilecektir. Yapısal açıdan, gerek toplumsal katmanlar gerek yayın kuruluşları arasında bir denge unsuru da olabilecek bu kuruluşun televizyon yayınlarının denetiminde kullanacağı ölçütlerin kaynağı ise doğal olarak toplumsal sözleşmenin (Anayasanın) belirlediği ilke ve esaslar olmak durumundadır. Böyle bir şemsiye altında oluşturulacak televizyon yayıncılığı sistemi, gerek ulusal kültürün korunması ve geliştirilmesi, gerek yaşamsal konularda toplum bilincinin yaratılması için kendisine duyulan gereksinimi karşılayabilir olacaktır. Ancak sağlıklı bir televizyon sistemi oluşturmanın gerek ve yeter koşulunun sisteme ilişkin düzenlemelerle sınırlı olamayacağı akıldan çıkarılmamalıdır. “Yayın kurumlarının izleyecekleri programcılık politikalarına yön veren sorumlu kişiler, kamu oyunun isteklerine boyun eğmek yerine, dünyada ve kendi ülkelerindeki atılımları, yeni gelişme ve oluşumları dikkate almak, bu konularda halka öncülük etmek, gerçekleri göstermekle yükümlü olduklarını hiç bir zaman unutmamak zorundadırlar” (Tuğrul, 1975:175). Kamu çıkarının gözetilmesi uzun dönemde toplumun tamamının yararına olacaktır.

DİPNOTLAR

1- Kaynağın iletiyi düzenleyen profesyoneller mi, mülkiyeti elinde tutanlar mı veya Mc Luhan'ın ünlü deyişiyle “aracın kendisi” mi olduğu tartışmalı bir konudur. Burada “kaynak özellikleri taşıdığı” ifadesiyle gönderici özellikleri kastedilmek istenmektedir.

2- Kamu yayıncılığı da siyasi iktidarların kontrolü veya gözetiminde yapılan yayıncılık ile bu otoriteden bağımsız kalabilen ve özellikle kamu yararına çalışan sivil toplum örgütleri tarafından yapılan bağımsız yayıncılık gibi ikili bir ayırımı tabi tutulmaktadır. Örneğin ABD’deki PBS (Public Broadcasting Service) siyasi otoriteden bağımsız kamu yayıncılığı düşüncesine daha yakın bir uygulama gibi görünmektedir. Bu ayırım tartışılabilir bir konudur. Ancak bu çalışmada kamu yayıncılığı söylemiyle kastedilen, şu veya bu şekilde siyasi otoritenin denetiminin bulunduğu yayıncılıktır.

3- Oldukça geniş bir değerlendirme konusu olabilecek ticari nitelikli kitle iletişim araçlarının yayın amaçlarıyla ilgili tarihsel geçmişe de uzanan bir özet değerlendirme aşağıda verilmektedir.

" Birinci dalga uygarlığı (endüstri devrimi öncesi) boyunca posta gibi en önemli iletişim kanalları sadece zenginler ve iktidarda olanlar için ayrılmıştı. Sıradan halkın bu araçlara ulaşmaları mümkün değildi. İkinci dalga uygarlığı (endüstri devrimi sonrası) bu tekelı yıktı. Bunun nedeni, zenginlerin aniden sıradan insanları düşünmeye başlaması değil, ikinci dalga teknolojisiyle yapılan kitlesele fabrika üretiminin daha önceki kanalların taşıyamayacağı düzeyde enformasyon değişimini zorunlu kılmasıydı. Kitle üretimini ve tüketimini geliştiren bir toplumsal yapının

kitle mesajları da - tek bir göndericiden aynı anda birden fazla alıcıya - göndermesi kaçınılmaz bir ihtiyaçtı. Ne işverenler ne de ticari dağıtıcılar endüstri öncesi işverenler veya tacirler gibi işçileri ve müşterileriyle teke tek iletişim kurabilirlerdi. Böylece ikinci dalga toplumu bu ihtiyacı ucuz, güvenli ve hızlı olarak karşılayabilecek kitle iletişim araçlarını icat etti. Kitle iletişim araçları, üretilmiş imajları " kitle bilincine" akıtarak, endüstriyel üretim sistemi için gerekli davranış standartlaşmasına yardımcı oldu." H. Geray (1994). **Yeni İletişim Teknolojileri.**, Ankara: Kılıçaslan Matb, 81-82.

4- Bu konuda ortaya çıkan ilk tartışmalar ve direnişler hakkında ayrıntılı bilgi edinebilmek için bkz.

S. MacBride vd. (1993). **Bir Çok Ses Tek Bir Dünya.** Çev: E. Özkök. Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yayını.

5- Türkiye’de televizyon yayıncılığının başlangıcından günümüze izlediği gelişim süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.

A. O. Ünlüer (1995). “Televizyon Yayıncılığının İletişim Ortamı, Düzen ve Politikaları ile Türkiye’deki Uygulamanın Gelişim Boyutları”. Yayınlanmamış doktora tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

6- 3984 sayılı yasanın geçici 8. Maddesi ile bir önceki 2954 sayılı yasanın yeniden düzenleneceği belirtilmesine karşılık, aradan geçen yaklaşık beş yıllık sürede bu düzenleme yapılmamıştır. Doğal olarak bu durum siyasi iktidarların TRT üzerindeki egemenliklerinden vazgeçmek istemedikleri biçiminde yorumlanabilir.

7- Liberal düşüncenin temel argümanlarını oluşturan bu savlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.

B. Çaplı (1990). “Televizyon Sistemlerinde Yeni Düzenlemeler, Batı Avrupa’da Kamu Tekellerinin Kaldırılması ve Türk Televizyon Sisteminde Dönüşüm Arayışları”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İ.Ü. Sos. Bil. Ens., İstanbul.

8- Bilgi için bkz. A. Durmaz. (1993). “Etkileşimli Videodan Etkileşimli Televizyon Yayıncılığına”. **Kurgu.** Eskişehir: Anadolu Ün. İBF. Yay.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Aziz, A. (1994). “3984 Sayılı Radyo ve Televizyon Yasası”. **Yıllık 93.** Ankara: AÜ. İletişim Fakültesi Yay. 37 - 38.

Bahar, N. (1993, Mart).“Her Dilden Anlayan Makinelere Doğru”. **Cumhuriyet Bilim Teknik Eki.** S. : 314.

- Berlo, D.K. (1960). **The Process of Communication**. New York: Holt- Rinehart and Winston Inc.
- Çaplı, B. (1990). “Televizyon Sistemlerinde Yeni Düzenlemeler, Batı Avrupa’da Kamu Tekellerinin Kaldırılması ve Türk Televizyon Sisteminde Dönüşüm Arayışları”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İ.Ü. Sos. Bil. Ens., İstanbul.
- Çeçen, A. (1984). **Kültür ve Politika**. İstanbul: Hil Yayınları.
- Durmaz, A. (1993). “Etkileşimli Videodan Etkileşimli Televizyon Yayıncılığına”. **Kurgu**. Eskişehir: Anadolu Ün. İ.B.F. Yay.
- Erdoğan, İ. (1997). **İletişim Egemenlik ve Mücadeleye Giriş**. Ankara: İmge Kitabevi.
- Geray, H. (1994). **Yeni İletişim Teknolojileri**. Ankara. Kılıçaslan Matb.
- Gökdağ, D. (1999, Mayıs). “Kitle İletişiminin Küreselleşmesi ve İdeoloji”. **Müdafaa-i Hukuk**.
- Mac Bride, S. vd. (1993). **Bir Çok Ses Tek Bir Dünya**. Çev: E. Özkök. Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yayını.
- Mutlu, E. (1987). “Yayıncılık Sistemlerinde Çoğulculuk Yönsemesi ve Türkiye”. **Ankara Ün. B.Y.Y.O. Yıllığı**. Ankara: B.Y.Y.O. Basımevi.
- (1999). **Televizyon ve Toplum**. Ankara: TRT yayınları.
- Noam, E. (1991). **Television in Europe**. New York: Oxford University Press.
- Severin, W. J. & J.W. Tankard (1994). **İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları**. Çev: A. A. Bir ve N. S. Sever. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Tuğrul, S. (1975). **Türkiye’de Televizyon ve Radyo Olayları**. İstanbul: Koza Yay.
- Ünlüer, A. O. (1995). “Televizyon Yayıncılığının İletişim Ortamı, Düzen ve Politikaları ile Türkiye’deki Uygulamanın Gelişim Boyutları”. Yayınlanmamış doktora tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Yenişehirlioğlu, Ő. (1981). "İletişim ya da yaŐamı yansıtma". İletişim. Ankara :
A.İ.T.İ.A. G.H.İ.Y.O. Yay.